

«АМОРАЛЬНА ВЛАДА ПРИРЕЧЕНА, АЛЕ У МОГИЛУ ВОНА ЗАВЖДИ ТЯГНЕ ЖИВИХ»

Вертен, вертена – 1) печера, прирва, яр, ущелина; 2) ляльковий театр.

Словник Б. Грінченка

Вертен – 1) пещера; 2) притон, скрившище дурных дел; 3) зрелище в лицах, устроенное в малом виде.

Словник В. Даля

1.

Упродовж свого життя я тричі чув громи історії. Тієї осені, коли Червона Армія чи то визволила, чи то окупувала Західну Україну, мій батько став кадровим командиром; служив у 99-й армії, яка дислокувалася у Перемишлі. Мама працювала у школі (вже не просто вчителькою, а «пані професоркою»). А я долучився до мішаної польсько-української дитячої громади, маючи за друзів двох Лешеків і одну Кшисю. Під ранок 22 червня 1941 р. німецька артилерія почала через Сян бити по Перемишлю, і так для мене розпочалася друга світова.

Трагікомедія «Форос-ГКЧП» застала мене в Криму; десять днів я сидів не біля моря, а під телевизором, а коли повернувся до Києва, це вже була нова Україна і нова історія. Було урочисте зібрання в оперному театрі; на його початку брати-українці, які завітали з Канади, із сльозами на очах співали «Ще не вмерла Україна», а я уперше почув ці слова і цю мелодію.

Третя подія мала не сюжетний, а ритуальний характер, але міленіум – таки подія. Про що всі українці могли здогадатися, зокрема, почувши по московському ТБ «Союз нерушимый...» – чи то лебедину, чи то солов'їну пісню комуністичної імперії. За що і навіщо нам такі сусіди? Знає Бог.

Сягнувши десяти років, дитина вже має відсотків на сімдесят сформований характер і темперамент. А собака у десять років починає сивіти. Історія тримається власних темпів, відтак ювілейна Україна лишається ембріоном. Можливо, не ембріоном, а фантомом. Можливо, що фантом починає сивіти... Політ'язні та поети у співробітництві з прогресивними номенклатурниками зробили своє – зруйнували колишній режим. Комерсанти першої хвилі разом із жвавими обкомівськими комсомольцями багато хап-

нули, але своє завдання також виконали: щось подібне до ринку в Україні вже є. Але на кінець березня 2001 р., коли я пишу цю статтю, про свою довіру до Верховної Ради заявили 4%, а до Президента – 10 % опитаних громадян. Аж 14% набрав Кабмін... Про негарну жінку німці кажуть *Sie hat Gesicht, um Pferde scheu zu machen* – у неї таке обличчя, що лякаються коні. Таким бачать нашу владу її підвладні... Нема відповіді на запитання не чому (тому, що ГКЧП), а заради чого підписана угода в білоруській пуці? Майбуття України лякає не загрозою тоталітаризму, поверненням до Perezriloogo соціалізму (критичну точку ми вже проскочили). Майбуття лякає цілковитою відсутністю сьогодні будь-якої ідеї, за яку народ бореться не проти влади, а разом з нею. Земляк-українець, який з перших повоєнних років мешкає у Філадельфії, допитувався:

– Ви в Америку на гостини чи на завжди?

– На місяць.

– І поїдете назад?

– Поїду.

– В Україну?

– В Україну.

– А чому? Хіба тут зле? Хіба там добре?

Сусід за столиком у вашингтонському кафе – турист, пенсіонер з Польщі, статечний і привітний – після короткої розмови зауважив: «Як для тей вашей України, ест пан бардзо вітальни». Мусимо бути вітальними, пся крєв... Поки ворушимось.

2.

Першим винаходом, який запатентував славетний Томас Альва Едісон, був прилад для ресстрації кількості голосів «за» і «проти» при голосуванні в американському сенаті. Однак сподівання молодого генія на славу й гроші зійшли нанівець після першої бесіди з головою сенату. Той, зрозуміло, похвалив і прилад, і винахідника, але – нудьгуючи від того, що доводиться пояснювати очевидне – сказав: сенатське голосування є процес не технічний, а політичний – відтак кінцевою є необхідність диригувати сенаторами й маніпулювати голосами... Отже, йди собі, хлопче, і забири оце нікчемне технічне чудо. Пригадуючи «диригентські» здібнос-

ті екс-спікерів О. Мороза та О. Ткаченка, бачу безумовний прогрес у царині парламентаризму: система «Рада», аналог винаходу Едісона, аж ніяк не заважала обом гвалтувати голосувальників до одержання бажаного для предводителів результату. Спостерігаючи цей театр по ТБ (чи слухаючи по радіо), я неодноразово відчував відразу до Верховної Ради, у якій одні дурять, а інші дозволяють себе дурити. Але одного разу якось несподівано усвідомив, що головний опонент ВР – Президент – зберігає респектабельність лише тому, що нам не показують репортажів з його кабінету, не показують, як «під килимом» навзаєм переگریзаються горлянки кланових політичних лідерів. Трапилося це зі мною десь посередині першої каденції Леоніда Кучми, і відтоді я заспокоївся: **ця влада – не моя влада, бо любити Україну і любити її президента – сутності відмінні, а то й діаметрально протилежні. Система суспільного лицемірства за часів радянщини трималася на соціалістичних і комуністичних гаслах, а нині вона спирається на «демократію», «реформи» і «розбудову держави». Але – дозволю собі послатися на великого реаліста Йозефа Швейка – «усе це гівна вартє».** Бо кількість жебраків, яких я щодня бачу по дорозі з дому на роботу (і з роботи додому) не зменшується, а зростає. І нікого з них не може утішити артистична жестикуляція прем'єр-міністра Віктора Ющенка, який, скидається, диригує хором глухонімих. Не знаю, чи у розмові про жебраків дочечно зачіпати високі матерії, але скажу: мені, керівникові наукового підрозділу, боляче і соромно бачити, як у конвульсіях тіпається Наука. Фінансування вистачає лише на заробітну платню, а нові прилади і реактиви вже навіть і не сняться. У таку науку молодь не йде; наукові патріархи невблаганно емігрують на той світ, відтак за 5–10 років НДІ поростуть лободою. «Постав хату з лободи, а в чужую не веди» – це гасло сучасною науковою молоддю не сприймається: ідуть у чужину – хто куди доїде. Хіба хтось там, біля державного керма, не знає, що, скажімо, Києво-Могилянська академія стала «кузнею наукових кадрів» для США? Нещодавно працівниця з гордістю розповіла мені, що її

внук закінчив у Києві середню школу, подав належні папери у Гарвардський і Джорджтаунський університети (найпрестижніші у США!), був зарахований до обох, а тепер вибирає – він вибирає, а не його вибирають. Не маю сумнівів, що хлопчина визначиться, де йому вчитися, – як не маю сумнівів у тому, що не повезе свій престижний диплом назад у антиінтелектуальну Україну. Горе нам... «Генератор ідей» – одна з неодмінних постатей у будь-якому творчому колективі. До десятої річниці незалежності можемо одержати патент на нове творчо-адміністративно-політичне амплуа під назвою «дегенератор ідей». Такі засадничі поняття, як «незалежність, демократія, громадянське суспільство, реформи, ринок» сьогодні є у найкращому номенклатурному стилі запаскуджені. Мусимо бути свідомі того, що ВОНИ (знаємо хто) зробили це на наших очах і при нашій мовчазній згоді.

Не розумію і ніколи не зрозумію, що значить словосполучення «Національна (!?) лотерея «Патріот» (!!?)». Особливо, якщо поруч з мегафоном лотерейної дами стоїть бабуся за сімдесят років; має хворобу Паркінсона, тремтять їй руки, але день при дні продає зав'язки для черевиків (я вже купив собі на кілька років наперед). Питаю: скільки можна заробити на торгівлі зав'язками? Питаю: чи ця бабуся є патріотка? Питаю: чи будуть патріотами її внуки?

Життєвим стилем троянди є її аромат. Життєвим стилем тхора є його сморід. Я маю на увазі «касетний скандал». Попри усі відмінності дійових осіб та історичних лаштунків, на тлі яких розігрується фарс, наважуся порівняти те, що діється у нас нині, з распутінщиною на передостанньому етапі її розквіту. Тоді, щоправда, усю гнилизну уособлював один «Гришка», а ми сьогодні на київських пагорбах маємо їх із десяток, а за океаном, ще й «Пашку». Те, що гние, мусить відмерти, але цей процес може бути довготривалим. Сьогодні мало хто пам'ятає отакого собі Петра Миколайовича Спаського (о. Фотія), який за часів Олександра I і Миколи I закрутив навколо себе непересічну політичну інтригу, фігурантами якого посплідовно стали обидва монархи, військовий міністр Аракчев і обер-прокурор (за нинішньою термінологією – генеральний прокурор) Голіцин; не обійшлося і без царських фрейлін, яких о. Фотій сповідував на своєму ліжку. Російська імперія, змішуючи

аромат троянди із смородом тхора, протрималася ще 100 років по тому – але таки догнила: **аморальна влада приречена, але у могилу вона завжди – неухильно, методично й посплідовно – тягне живих.**

У американців є такий вислів: Right or wrong – it's my country («яка вона не є – але це моя країна»). Що ж, американцям можна позаздрити – насамперед тому, що поняття «країна», «батьківщина» і «держава» у них не роз'єднує прірва чи вертепа. У нас – роз'єднує. Мені не треба іншої батьківщини, але іншої, не такої, держави я чекаю, як спраглий води.

*Я старту ждав, як спраглий жде води.
Я старту ждав і землю бив копитом.
Стелився пін і тютюновий дим над стадіонним сонячним коритом.
Вони мене не знали й не любили.
Я аутсайдер був. Не фаворит.
Я старту ждав. Секунди в лоб лупили,
а судді з мекфістофельських борід
сплітали пастку фінішу для мене.*

І я побіг!

У молоде, в зелене, у пружне, у щасливе...

У святе.

*Я груди рвав, і знав, що вже цвіте
мій лавр.*

*Я розпинався на тартані,
і першим подолав оті останні
солодкі метри слави і хвали.
Я чув, як на трибунах загули,
і готувався призове життя
прийняти після безконечних втрат.
Але зловісно ввічливий суддя
сказав мені, що то був лиш фальстарт.*

Драматизм ситуації, у якій борсаємося, полягає не у тому, що ми бідні, а у тому, що – дурні. Мусимо шукати центри кристалізації, осередки розуму. Часопис «Універсум» є одним із них, але одного замало. Втім, замало було б і десятих, і ста. Ідейний Шельменко-денщик годен обсм'ятати і обсервувати еверести української самосвідомості, але його демонська потенція стає попелом у нормальній українській сім'ї, де українською роз-

мовляють так органічно, як дихають. За переписом населення 1897 р. 56808 спадкоємних дворян України (разом із сім'ями) визнали рідною мовою українську. Важко шукати прямі аналогії між тогочасним дворянством і сьогоднішньою елітою. Але, боюся, сьогодні у провідному прошарку 57 тис. українських сімей не знайдемо. Наша мова розшарувалася на селянсько-базарну і аристократично-політичну. Почуватися спокійними будемо лише тоді, коли українське слово перестане бути чи ницим (на базарі), чи поетичним (у гурті акцентуєваних українців). Від базару до Парнасу – ось діапазон нашої мови. А якщо хтось того не розуміє, хай занурюється у суржик, і царство йому небесне. Зауважу, що навіть суржик має свою поетику. Не претендую на роль «суржикознавця», але бачу, що цей покруч є живим тому, що живиться з українських коренів. У цьому сенсі цікавими є наші краснодарсько-кубанські брати, зрощені безповоротньо, але гідні співати «Розпрягайте, хлопці, коней» із ностальгічною сльозою. Яюсь не відразу склалося моє ставлення до кубанців, але зрештою усвідомив, що, переставши співати праотчі пісні, кращими вони не стануть.

3.

Цитую «Библейскую энциклопедию» (М., 1891): «Вавилонская башня была построена потомками Ноя. Племя Хамово, из опасения угрожающего ему разсеяния и рабства, возномерилось воспрепятствовать исполнению Божественного определения и в союзе с другими племенами начало строить высокую башню, которая могла бы служить центром всех племен и в то же время знаком их равенства. Господь смешал язык их, так что они, будучи не в состоянии понимать один другого, должны были прекратить свое безумное предприятие и разойтись по разным странам, от чего произошли разные народы, говорящие на разных языках». Отже, Бог перемішав не різні мови різних народів, а

роздробив єдину мову одного народу, який – всупереч волі Всевишнього – не хотів розселитися по світу, а хотів товктися навколо тієї вежі, знаку загального «равенства». Мусимо визнати абсолютну обдуртованість волі Вседержителя, оскільки саме різноманітність є запорукою життєздатності будь-якої популяції. Якщо йдеться про тих богів, які мали прізвища Дарвін і Мендель, то сучасний синтез їх концепцій є підмурком теорії генетичного поліморфізму (який має виразні паралелі з поліморфізмом лінгвістичним). Вавілонами для кількох поколінь стали, наприклад, вузькоколія від Боярки до Києва (по якій у столицю Павка Корчагін так і не завіз жодного поліна) чи Байкало-Амурська магістраль (заросла добірними чортополохами). Втім, «начається земля, как известно, от Кремля», відтак наш клятий Вавілон – Спаська вежа. Біля її підніжжя, у мавзолеї, мені пощастило побувати тоді, коли там зберігалися обидва вожді, але у студентські роки я забагато часу провів у «анатомках» і моргах, щоб бачити не трупи, а йще щось.

Радянщина свідомо культивувала «равенство» і викорінювала різноманітність. Коли в шістдесяті якомусь році я із відпустки повернувся в інститут з бороудою, то мав дві бесіди з товаришем парторгом про ідейне піддуртя моєї безпартійної фронди. Зрештою я сказав, що хочу бути схожим на Карла Маркса, а він гикнув і дав мені спокій. Сьогодні борід ніхто не облікує, але особливої різноманітності індивідів також не видно. Маємо чотири базові «класи»: ті, що крадуть; ті, що п'ють; ті, що виживають по цей чи той бік жебрацтва; ті, що намагаються інтелектуально борсатися (вітальні, пся крєв!). Поступово передові позиції займає покоління, яке «вбирало пєпсі». Дуже хотілося б помилитися, але складається враження, що в ньому не останнім є прошарок тих, хто вегетує на харчових і ставих рефлексках (досить одноманітно).

Можливо, хто-небудь знає, що мусив би зробити Андрій, брат Остапа, закохавшись у польську панночку, і як почувався їх батько Тарас, дізнавшись про це кохання. Біблійний Авраам був годин віддати Богові сина Ісака, а український Тарас сина Андрія віддав... Кому?! Цивілізація починається там, де закінчуються колізії «Авраам – Ісак» і «Тарас – Андрій», бо, якщо не помиляюся, серед ссавців поїдати своїх дітей гідні лише гієни. Якщо така аналогія шановного чита-

ча дратує, то зауважу, що вона дратує і мене. Але правди ніде діти: цивілізація це насамперед не виникнення нових можливостей, пов'язаних із технічним прогресом, а усунення з життя старих варварських колізій. Як на мене, головними з них є голод, рання смерть і війна. На заміну маємо «хвороби цивілізації» (не в останню чергу спричинені переїданням), величезну кількість старих і немічних і... війну. Попри існування оаз миру, людство увійшло у третє тисячоліття з величезним потенціалом взаємознищення – технічним і морально-етичним. До речі, Перша світова війна спровокувала епідемію тютюнопаління, Друга зробила глобальним культом вживання алкоголю, а подальші колоніальні війни (афганська у їх числі) прищепили мільйонам завойовників звичку до наркотиків. Оскільки тютюн, алкоголь і наркотики перебивають усі варіанти хронічного самознищення, можемо сподіватися, що великих воєн уже не буде – якщо якась гидота на зразок японської «аунсінрікьо» не спровокує диявольських спалахів релігійного фанатизму.

Цивілізація дає індивіду великі можливості для розвитку, тим самим сприяючи квітуванню особистісного розмаїття. Водночас діють потужні механізми стандартизації – скажімо, всі у джинсах, усі жуять гумку, усі люблять індичку, всі цікавляться бейсболом, усі теревеняють про безпечний секс. Проте від первісного ординського «людашника» цивілізація відрізняється тим, що створює людині можливість вибору – бути таким, як усі, чи якимось іншим. Ми і за часів радянщини, і нині такого вибору, за великим рахунком, не маємо.

4.

Простежимо довгий ланцюг невдач, яким доля обплела одного американця. У 1832 році – маючи ледь за двадцять – він лишився безробітним. Того ж року зазнав поразки на виборах у законодавче зібрання свого штату. У 1833 р. збанкрутував. Через два роки померла його наречена. У 1836 р. важко захворів і ледь утримався на межі божевілля. Через сім років, у 1843-му, зазнав нищівної поразки на виборах у палату представників. Двічі – у 1854-му і 1858-му роках – болотувався, але не був обраний у сенат. Зрештою, маючи лише 56 років, загинув від кулі фанатика. Але! Авраам Лінкольн, про якого йдеться, 16-й президент США, за останні чотири роки життя і перебування на найвищій

посаді скасував у Америці рабство. Питаю вас, панове, а ви запитайте мене: щасливим чи нещасним було життя Авраама Лінкольна?

Інтелектуали Грушевський і Винниченко сприймали Петлюру як по-стать пересічну, а Скоропадський його взагалі за політика не мав. Але жоден із цієї трійки ні сутності більшовизму, ні української селянської стихії не розумів так, як розумів їх Симон Васильович. Попри помилки і невдачі, за державну самостійність України Петлюра боровся до останнього подиху, до останнього пострілу большевицького убивці. Тоді як Грушевський, Винниченко і Скоропадський у той чи інший спосіб відійшли від боротьби, фактично – капітулювали. Не мусимо звеличувати одних, принижувати інших, але мусимо бачити, що інтелегентська рефлексія не є тим чинником, який творить історію.

Шістдесятники з їх наївною вірою у «поганого Сталіна» і «доброго Леніна», у високі ідеали «справжнього», «неспотвореного» соціалізму й комунізму, стали найкращим витвором інтелігенції за всю історію радянщини. Їх сукупний внесок у загибель імперії був принаймні не меншим, ніж внесок кількох десятків дисидентів, які справжню ситуацію розуміли краще і глосніше про неї говорили. Але на зміну шістдесятникам прийшли мерседесні «шестисотники», позбавлені не лише наївності, а й будь-якої віри. У тих знакових «шестисотих» мерседесах сьогодні розкошують і «братва», і політичний бомонд, а панове інтелігенти розмазують на обличчі грязюку з-під елегантних коліс. За часів радянщини номенклатурне бидло якщо не поважало, то боялося аристократів духу, розглядаючи їх крізь призму КДБ. Сьогоднішні «аристократи мату» всю оту інтелігентську дрібноту у виношених піджачках і допотопних краватках мають у дупі. А «братія мовчить собі, витріщивши очі»... Якщо на зібранні регіональних начальників Президент по-райкомівськи, на «ти» у чомусь оскаржує міністра фінансів (диплом – з відзнакою, окуляри з маленьким скельцями), то якого, власне, «слова» він може дочекатися від інтелігенції? Або – «слухаюся, ваше високопревосходительство», або – «горить ви усі синім полум'ям». Але синім горять не вони, а ми. Горить – Україна.

Запитую знайомого, який давно (і не на останній посаді) працює у високій державній інституції:

– Як там у вас?

– Перекладаємо папірці з одного столу на інший.

– А настрої?

– Останній день Помпеї... Усі розуміють – треба щось робити, але ніхто не знає – що саме.

Як писав пріснопам'ятний Булат Окуджава, «Римская империя времени упадка сохраняла видимость полного порядка. Цезарь был на месте, соратники рядом – все было в порядке, судя по докладам».

5.

Свої «Публичные чтения о Петре Великом» ректор Московського університету М.С.Соловйов присвятив 200-ій річниці народження першого російського імператора (1872). Хочу запропонувати читачам невеликий фрагмент з останнього, дванадцятого читання. Йдеться у ньому про те, що нам боліло, болить і болітиме.

«Малороссия с переворота, произведенного в ней Богданом Хмельницким, находилась в долгом межеумочном, переходном состоянии, усложнявшем, как обыкновенно бывает, сильные смуты. Не могли быть самостоятельной, она хотела поддерживать свою полусамостоятельность; но эти полусостояния, ни то, ни се, приводят всегда к печальным явлениям. Малороссия представляла хаос, борьбу элементов: гетман, ставши из казацких начальников правителем целой страны, стремился к усилению своей власти; старшина и полковники хотели быть также полновластными господами, жаловать и казнить, кого хотят; стремились стать богатыми

землевладельцами и земли свои населять крепостными крестьянами, в которых обращали вольных казаков; последние волновались, особенно подушаемые из Запорожья; города жаловались на притеснения полковников. Все были недовольны, все слали жалобы, доносили друг на друга в Москву; а когда государь, вняв этим жалобам, предпринимал какие-нибудь меры, то поднимались опять вопли, зачем Москва вмешивается. Особенно вопли усиливались, когда Москва поднимала вопрос о финансах малороссийских, ибо все сильные люди в Малороссии все доходы страны хотели брать себе, не давая ничего государству, которое таким образом получало только обязанность тратиться людьми и деньгами на защиту Малороссии. Все были недовольны и действительно имели причины на то, но не умели сознать, что эти причины были внутри, во внутреннем хаосе, в кулачном праве; искали улучшения во внешних условиях; поддавшись русскому государю, бросались то к полякам, то к туркам; это колебание, шаткость, межеумочность вредно действовали на характер народонаселения, особенно высших слоев. После Богдана Хмельницкого не было гетмана, который бы не изменил или не был бы обвинен в измене своими же – интригам, доносам не было конца».

Що було далі – знаємо. Невеличка довідка «о финансах малороссийских». На початок 1917 р. квадратна верста російських земель давала у державну скарбницю щорічний прибуток 451 рубль 63копійки. Земля

України з тієї ж версти давала 1023 руб. 49 коп. Бюджет імперії передбачав і видатки: на одного українця, скажімо, з Херсонщини 56 коп., а на мешканця Петроградської губ. – 4 р. 23 коп. Але це – а proros. Цікавими є останні рядки книги М. С. Соловйова. Йдеться про смерть Петра і надгробне слово одного з найближчих його соратників: «Что се есть? До чего мы дожили, о россияне? Что видим? Что делаем? Петра Великого погребаем!» Проповедь была краткая, но продолжалась около часа, потому что прерывалась плачем и воплем слушателей, особенно после первых слов. В утешение оратор решился сказать: «Не весьма же, россияне! Изнемогаем от печали и жалости: не весьма бо и оставил нас сей великий монарх и отец наш. Оставил нас, но не нищих и убогих; безмерное богатство силы и славы его, которое его делами означилось, при нас есть. Оставляя нас разрушением тела своего, дух свой оставил нам».

Оратор, як його називає М. С. Соловйов, мав неабиякі пізнання у риторичі та поезії. Цей талант Петро зміг поцінувати невдовзі після Полтави, коли з панегіриком на його честь у Софії Київській виступив саме він – Феофан Прокопович, випускник, професор і ректор Києво-Могилянської Академії, у подальшому «замполіт» і «комісар» при самодержцеві. Ф.Прокопович – один із перших у блискучій плеяді українців, які свої знання і таланти віддали Москві і Петербургу. Запитаємо себе: чому? Вочевидь, особистісні обставини для кожного з них були різними. Але з України (власне – Малоросії) виштовхували їх усіх «межеумочность», «полусамостоятельность», «ни то, ни се». У зловісному кватраті Польша – Крим – Туреччина – Росія ми лише на кілька років, за розквіту держави Богдана, спромоглися стати на той рівень, якого гідні. Така геополітична доля... Якби ж то старший Хмельниченко – Тиміш – не загинув передчасно, а з рук у руки взяв

батьківську булаву! Не судилося. А молодший син гетьмана, Юрась, для України став покутою за короткі роки військових перемог і політичних успіхів свого батька.

А якою, власне, була та держава, яка взялася (за нашою ж допомогою) наводити свої порядки обабіч Дніпра? Чого можна було від неї чекати у НАЙКРАЩОМУ ВАРІАНТІ? Це була держава людей, за довгі роки скалічених Ордою, причиною і кріпацтвом. У 1719 р., пише М. С. Соловйов, вийшов указ Петра «смотреть, чтоб помещики не разоряли крестьян своих». В 1721 г. – указ, запрещающий розничную продажу детей от родителей». Bravo! «Розничную продажу» цуценят залишили, а дітей – ні, бо «такой продажи, говорит указ, во всем свете не водится». Віддамо належне авторові – багато про що винятково московське можемо прочитати у його оді на честь Петра. Цитую подальші фрагменти не для того, щоб – озирнувшись через віки – ганьбити Московщину, а для того, щоб чіткіше уявляти нашого «стратегічного партнера» останніх 350 років.

Отже: «Отсутствие образования, науки давало то печальное духовное равенство, при котором различию по материальным средствам давалась полная сила. Все это, вместе с долговременным отчуждением народа от общения с народами, стоявшими на равной или высшей ступени развития, постоянное общение с народами, стоявшими на низшей ступени, не могло благоприятно действовать на состояние общества в древней России, давать ему возможность хорошо воспитывать своих членов. Нравы были грубы (...). Прибыльщики изыскивали всевозможные средства, взято было все, что только можно было взять; отдано было на откуп все, что можно было отдать. У бедного народа была роскошь – дубовые гробы; и этот предмет роскоши казна взяла себе и продавала против покупной цены вчетверо дороже; наложена была пошлина на бороду и усы: кто не хотел бриться, оп-

лачивал деньгами. Все эти тяжести и труд русский народ должен был поднять временно, чтоб вдвинуть Россию в Европу».

«Вдвинуть» – дуже виразний термін. Завдання це було настільки важким, що в Європу Росія так і не потрапила (а разом з нею і ми). Отут і виникає засадниче запитання: чому письменна й освічена Україна виявилася слабкішою, ніж напівварварська Московщина? А тому, що сила солому ломить, і ординське державництво взяло гору над анархічною демократією (чи демократичною анархією) козацької держави. За таких обставин не варто дуже багато надій покладати на такі прекрасні речі, як культура і освіта. Коли сьогодні запорукою збереження нашої самостійності називають високий «інтелектуальний потенціал», то це помилка – потенціал цей (якщо навіть вважати, що він таки високий) мало важить без політичної волі.

6.

Не можемо не бачити того, що Україна – за деякими критеріями – є незалежною державою. Але за великим рахунком мусимо говорити про «майже незалежну майже державу». Якщо йдеться про соціально-економічну сферу, можемо, посилаючись на Бориса Грінченка, сказати, що наша «вертепа» – це прірва. Якщо йдеться про публічну політику (чи те, що нам її замінює), разом з В. Далем бачимо «зрелище в лицах, устроенное в малом виде». Істинна ж сутність влади, як свідчать підії останніх місяців, якнайкраще характеризується поняттям про вертеп, як «притон, скривище дурних дел».

Втім, політична криза останніх місяців має позитивні потенції. Будь-який конфлікт можна залагодити лише після його легалізації – визнання конфліктуєчими суб'єктами існування і сутності розбіжностей між ними. Йдеться не про суперечності між Президентом (який обіцяв стати, але не став «новим») і опозицією (якій бракує організованості, насамперед – переконливого лідера). **Йдеться про конфлікт між народом і владою, який існує попри те, що влада удає дівочу незайманість і не хоче суперечностей бачити, а народ виживає, зціпивши зуби, а відтак мовчить...**

Володимир ВОЙТЕНКО,
доктор медичних наук,
лауреат Державної премії України

«Універсум», ч. 3–4, 2001

